

Рухани жаңғыру: ғылыми, білім беру және мәдени кеңістігі
Рухани жаңғыру: научное, образовательное и культурное пространство
Rukhany Zhangyru: scientific, educational and cultural space

МРНТИ 14.39.07

<https://doi.org/10.51889/2021-4.2077-6861.27>

А.Б.КУЗДЕУБАЕВА^{1*}, Т.К.МУСТАПАЕВА¹, А.Ж.ТОБАГАБЫЛОВА¹

*¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
(Түркістан, Қазақстан), Alia_Kentau@Mail.ru, tmustapaeva89@mail.ru,
aijan_baki@mail.ru*

**АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР КӨП МӘДЕНИЕТТІ ТҰЛҒАНЫ
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ**

Аңдатпа

Мақалада адамгершілік құндылықтар көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың тиімділігін анықтайтын нұсқаулық ретінде қарастырылады. Көпэтникалық білім беру кеңістігі жағдайында адамгершілік құндылықтар негізінде көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру моделін іске асырудың педагогикалық шарттары ашылады, қазіргі мектептегі рухани-адамгершілік тәрбие мәселелерінің өзектілігі негізделеді. Зерттеудің мақсаты-көпмәдениетті білім беру ортасының ерекшелігін ескере отырып, білім алушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің әлеуметтік-педагогикалық жағдайларын анықтау. Қазақстандық ғалымдардың еңбектерін пәнаралық талдау негізінде аталған мәселе бойынша «рухани-адамгершілік тәрбие», «білім беру ортасы», «көпмәдениетті орта», «өңірлік мәдени-білім беру ортасы» ұғымдарының мазмұны қаралады, құрылымдық компоненттер жіктеледі, көрсеткіштер анықталады және оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің қалыптасу деңгейлері сипатталады. Қазақстандық қоғамның бірлігі – әртүрлі ұрпақтарға ортақ дәстүрлермен және рухани-адамгершілік құндылықтармен анықталады. Білім беру қоғам дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Түйін сөздер: көп мәдениетті тұлға; көп ұлтты білім беру кеңістігі; адамгершілік құндылықтар; рухани-адамгершілік тәрбие; көпмәдениетті орта; қалыптастыру;

Кіріспе Қазіргі әлеуметтік-мәдени кеңістіктің оқушыларына көп векторлы, қарама-қайшы әсер ету жағдайында білім берудің дәстүрлі аксиологиялық негіздерін сақтау өзекті болып табылады.

Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Н.Ә.Назарбаев 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы тарихи өрлеу бастауында тұрған біртұтас ұлт болуымыз керек. Еліміздің әлеуметтік-экономикалық табыстарының негізі – біздің басты құндылықтарымыз ретінде қала беретін *азаматтық бейбітшілік, ұлтаралық және конфессияаралық келісім*» – деп айтқан [1].

Мақаланың мақсаты – мектептің көп мәдениетті білім беру ортасының ерекшелігін ескере отырып, оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің

әлеуметтік-педагогикалық жағдайларын анықтау және оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің қалыптасу өлшемдерін, көрсеткіштерін, деңгейлерін анықтау.

Қазақстандық білім беру саясатының басым бағыттарының бірі тұлғаның адамгершілік мұраттары мен құндылықтарын қалыптастыруға, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге ықпал ететін тәрбие процесін қамтамасыз ету, этномәдени мұраны игеру арқылы даралықты дамытуға бағытталу болып табылады, бұл жеке тұлғаны көп этностық білім беру кеңістігіне қосумен қамтамасыз етіледі.

Біз О.В.Гукаленконың көпэтникалық білім беру кеңістігі феноменінің мәнін анықтаған тұжырымдамалық ережелерін негізге алдық. Ол бұл феноменді «...Этникалық әртүрліліктің өзіндік сипаттамаларын көрсететін және белгілі бір ұлтқа жататындығына қарамастан жеке тұлғаны әлеуметтендірудің әмбебап ортасы» [2] ретінде қызмет ететін аумақтық белгіленген кеңістік ретінде түсіндіреді. Сонымен қатар, көп ұлтты білім беру кеңістігі көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың маңызды факторы деп айтуға болады.

Көп мәдениетті тұлға ұғымы көптеген компоненттерді, критерийлерді, параметрлерді, жеке қасиеттердің тұтас жүйесін қамтиды. Көп мәдениетті тұлға мәдени полилогияның субъектісі болып табылатын, белсенді өмірлік ұстанымы бар, дамыған эмпатия мен толеранттылық сезімі, эмоционалды тұрақтылық, әртүрлі мәдени топтардың өкілдері ретінде адамдармен бейбітшілік пен келісімде өмір сүру қабілеті бар, қоғамның мәдени әртүрлілігі жағдайында өзін-өзі анықтауға және өнімді қызмет етуге қабілетті тұлға ретінде қарастырылады [3].

Қазақстандық білім беру жүйесінде көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың мазмұндық негізі оның жүйе құраушы элементтері – тілі мен халықтық көркем мәдениеті басым этномәдениеттің кешенді дамуына, оның функциялары мен құндылықтарын түсінуге, этномәдениеттің плюрализмін және олардың даму жолдарын түсінуге негізделген. Оқушылардың көп мәдениетті тұлғасын қалыптастырудың мазмұндық аспектісінің мәні жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандартында анықталған, онда қарастырылған аспект негізгі білім беру бағдарламасын игерудің бекітілген жеке нәтижелерінде көрсетілген.

Осылайша, бастауыш жалпы білім беру деңгейінде білім алушыларда қазақстандық азаматтық бірегейліктің негіздері, өз Отаны, біздің халқымыз және Қазақстан тарихы үшін мақтаныш сезімі қалыптасады, өзінің этностық және ұлттық тиістілігін ұғыну; көпұлтты қазақстандық қоғам құндылықтарын, өзге халықтардың тарихы мен мәдениетіне құрметпен қарау сезімдері қалыптасады. Негізгі жалпы білім беру кезеңінде патриоттық тәрбие, өз халқының тарихын, тілін, қала берді өлкесінің тарихын, мәдениетін, Қазақстан халқы мен жалпы адамзаттың мәдени мұрасының негіздерін меңгеру жүреді; көпұлтты Қазақстан қоғамының гуманистік, демократиялық және дәстүрлі құндылықтарын игеру.

Көп мәдениетті әлемде толерантты сана мен жеке тұлғаның мінез-құлқын қалыптастыру, басқа адамдармен диалог жүргізуге, онда өзара түсіністікке қол

жеткізуге, ортақ мақсаттар табуға және оларға қол жеткізу үшін ынтымақтасуға дайын болу жоғарыда аталған жалпы орта білім берудің негізгі білім беру бағдарламасын меңгерудің бағдарлары болып табылады [4]. Осы сипаттамаларға сүйене отырып, мектеп оқушыларының білімі келесі жеке сипаттамаларды қалыптастыруға бағытталуы керек:

- мәдени өзін-өзі сәйкестендіру (өзінің мәдени ерекшелігін сақтау, түсіну, құрметтеу, туған халқының мәдениетінің құндылығын тану);

- этномәдени идеялар (туған жер, оның табиғаты, материалдық және рухани мәдениеті, өнері, әдебиеті, өз халқының дәстүрлері туралы қарапайым идеялар);

- азаматтық (өз халқының мәдениетіне ұқыпты қарауды, өзге де мәдениеттерді тану мен құрметтеуді біріктіретін, жалпыадамзаттық құндылықтар мен өркениетті тұрмыс нормаларын тануға негізделген жеке адамның сапасы);

- кросс-мәдени сауаттылық (белгілі бір этностың немесе халықтың тілін, дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын және ұлттық психологиясын білуді, түсінуді, тануды қамтитын күрделі жүйелі білім);

- адамгершілік (жанашырлық пен құндылықты тану қабілеті; ізгіліктер мен адамгершілік нормаларға негізделген жеке тұлғаның психологиялық көзқарастарының жиынтығы);

- қарым-қатынас мәдениеті (өзін-өзі танудың, өзін-өзі анықтаудың, өзін-өзі жүзеге асырудың қол жеткізілген деңгейінің көрсеткіші; басқа адамдармен күнделікті өзара іс-қимылда, этномәдени диалогта; толеранттылық (әр түрлі мәдениеттерді, өзін-өзі көрсету формаларын және адам даралығының көрінісі тәсілдерін құрметтеуге және қабылдауға негізделген жеке тұлғаның сапасы, эмпатияның көрінісі).

Негізгі бөлім. Көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру процесінің дамудың әрбір жас ерекшелік кезеңдерінде өзіндік ерекшелігі болады және этномәдени түсініктер, этникалық бірегейлік, этномәдени хабардарлық, этномәдени ұстаным, толеранттылықтың кезең-кезеңімен қалыптасуын білдіреді.

Көп ұлтты білім беру кеңістігі жағдайында көп мәдениетті тұлғаны қалыптастырудың құндылық бағдары мінез-құлық стандарттары, адам өмірінің бағдары болып табылатын адамгершілік құндылықтар болып табылады, олар адамдардың қарым-қатынасын басқарады, бағыттайды, реттейді. Моральдық құндылықтар осы қоғамда қабылданған іс-қимыл әдістерінің және осындай іс-әрекеттерге деген көзқарастың бүкіл негізін жинақтайды және сол арқылы қоғамның маңызды ресурсы болып табылады, әлеуметтік қатынастар мен қатынастардың құрылымын нығайтатын тұрақтандырғыш рөлін атқарады [4].

Бүгінгі таңда ұлттық құндылықтарға негізделген оқушыларды адамгершілік тәрбиелеу – бұл өмірдің талабы, қоғамның қажеттілігі. Ал ұлттық мәдени құндылық деген не? Бұл әр ұлтқа тән әдет-ғұрып, салт-дәстүр, яғни, ғасырлар бойы жинақталған рухани және адамгершілік құндылықтар [5].

Оқушылардың құндылық көзқарастарын жеке тұлға ретінде түсінуі және қабылдауы үшін білім мазмұнын семантикалық аксиологиялық қанықтыру қажет. Қарастырылып отырған процестің негізі моральдық құндылықтар болып табылады. Оқушылар арасында құндылық бағдарларын қалыптастырудың басым объектілері-адамзат пен адам, табиғат пен өмір, еңбек пен білім, Отан мен отбасы. Жалпы білім беру мазмұнының аксиологиялық қанықтылығы мектеп оқушыларында жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандартында белгіленген базалық ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл ретте білім беру процесін құндылықтық таңдаудың әртүрлі модельдерімен қанықтыру, оқушыларды басқалардың игілігі үшін қызметке тарту және оған қатысудың риясыз уәждерін дамыту, әлемге құндылық қатынастарының өзіндік жүйесін рефлексия және ұғыну қабілетін дамыту талап етіледі. Екінші шарт өңірдің көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуетін пайдалануды болжайды, бұл көпмәдениетті тұлғаның этномәдени бірегейлігін барабар қалыптастыруды қамтамасыз етуге және оның басқа ұлт өкілдеріне оң, толерантты көзқарасын қалыптастыруға, қарым-қатынас пен ынтымақтастық тәжірибесі, өзінің және басқа да жақын тұратын халықтардың мәдениетін меңгеру жағдайында әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті дамытуға мүмкіндік береді [6].

Нақты көп ұлтты білім беру кеңістігінде адамның адамгершілік құндылықтарды игеру процесі еркін дамуда жүзеге асырылады және құндылықты түсіну қабілетінен оны ішкі қабылдауға, содан кейін оны шоғырландыру мүмкіндігіне және қызмет пен мінез-құлық үшін маңызды құндылық бағдарларын өзектендіруге ауысады. Заманауи идеяларға сәйкес адамгершілік құндылықтар жүйесі: жеке құндылықтар (денсаулық, бостандық, тәуелсіздік) және әлеуметтік сипаттағы құндылықтар (отбасы, отансүйгіштік, достық, азаматтық, адамгершілік, адалдық, толеранттылық, жауапкершілік, даналық, табиғатпен бірлік және т.б.). Соңғысы, бір жағынан, белгілі бір этникалық мәдениеттің контекстіне «енуді», адамның этникалық – мәдени тәжірибе алуы арқылы этномәдени құндылықтарды игеруді, екінші жағынан, әлемдік мәдениет контекстінде өмір сүру, перспектива сезімі, қазіргі қоғамның мәдени контекстіндегі өмір проблемаларына әртүрлі көзқарастарды көрсету үшін қажетті рефлексия деңгейіне ие болуды қамтамасыз етеді.

Бұл құндылықтар адамға жеке тұлға ретінде еркін дамуға, өзін-өзі анықтауға, әлеуметтік өзгерістер ағымында өмір жолын құруға мүмкіндік береді. Адамгершілік құндылықтарды иемдену және оларды үнемі байыту мүмкіндігін тану негізінде жеке тұлға құндылық бағдарларын – материалдық және рухани құндылықтарға селективті қатынасты, оның мінез-құлқында көрсетілген көзқарастар, сенімдер, қалаулар жүйесін қалыптастырады.

Көп ұлтты білім беру ортасы жағдайында адамгершілік құндылықтарды игеру процесінде келесі басымдықтарды ескере отырып, тұлғаның құндылық бағдарлары қалыптасады:

– өмір сүру ортасының жай-күйін, оның ресурстарын бағалау, табиғи байлықтарды ұтымды пайдалану, болашақ ұрпаққа «беру» үшін адамның оларға

әсер ету нәтижелерін болжау кезінде тұратын аумақты (туған өлкені) сақтауға бағдарлау;

– өз денсаулығын, отбасы мүшелерінің, жақын және алыс туыстарының денсаулығын сақтауға бағдарлау, өйткені сау популяциялар кез-келген этностың толыққанды өмір сүруінің кепілі болып табылады;

– этникалық қоғамдастықта және одан тыс жерлерде әр адамның өзін-өзі анықтауы үшін гүлденген өмір мен қызметпен байланысты отбасы мүшелеріне, басқа қоғамдарға қамқорлық жасауға бағдарлау;

– этносты біріктіру және оның басқа адамдарға қатысты ерекшеліктерін көрсету үшін тіл, әдебиет, сенім, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың бірлігі негізінде адамдар арасындағы белгілі бір байланыс ретінде рухани жақындықты сақтауға бағдарлау;

– уақыт сынынан өткен және этникалық қоғамдастықтың барлық мүшелері міндетті түрде орындауға ұйғарылған сезіну мен іс – әрекеттің нормаларын немесе стандартталған тәсілдерін сақтауға бағдарлану;

– этностың толыққанды өмір сүруі үшін әлеуметтік маңызы бар істерді-балаларға, науқастарға күтім жасау, аға ұрпаққа қамқорлық жасау, өндіріс құралдарын, тұрмыстық және тамақ өнімдерін өндіру, ғылымды, техниканы, технологияларды, өнер мен дінді, тіл мен әдебиетті дамыту үшін әлеуметтік маңызы бар істерді орындауға бағдарлану [7].

Көп мәдениетті тұлғаны қалыптастыру білім беру жүйесінде субъектілер арасындағы қатынастар жүйесін құруды қамтиды. Бүгінгі таңда бұл проблема көп ұлтты білім беру кеңістігінде тұлғаның қалыптасуы мен дамуының модельдерін жасау мен енгізуге қатысты зерттеулерде көрініс тауып жүр.

AP095611743 «Қазіргі педагогикалық білім беру контекстінде жеке тұлғаның даму факторы ретінде толеранттылықтың ғылыми-теориялық негіздері» атты грантын іске асыру шеңберінде көпэтностық білім беру кеңістігі жағдайында адамгершілік құндылықтарды қолдану негізінде көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру моделі әзірленді. Модельдің әдіснамалық компоненті келесі идеяларға негізделген: адамның тұлға ретінде дамуының әлеуметтік шарттылығы; мәдениет әлемінің танымы; этностардың толыққанды өмір сүруі мен дамуы; постиндустриалды қоғамның адам тұлғасын қалыптастыру; мәдениеттердің, әртүрлі халықтардың мәдени дәстүрлерінің құндылығы, өзіндік ерекшелігі туралы ілім, көпұлтты ұжым мен қоғам өмірінің барлық аспектілерін жетілдіру мақсатында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ұлтаралық қатынастардың адамгершілік мәдениеті негізінде қоғамдық сананы қалыптастырудың басымдығы.

Әдіснамасы: Зерттеуде Түркістан қаласының № 23, № 24 жалпы білім беретін мектептеріндегі тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың деректері пайдаланылды. Енгізілген бақылау әдістері қолданылды, әдебиет пен нормативтік-құқықтық құжаттарды пәнаралық талдау, оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесі процесінің тиімділігін диагностикалау.

Зерттеудің жалпы әдіснамасы ретінде біз аксиологиялық және гуманистік тәсілдерді қарастырамыз, оған сәйкес адам әлеуметтік даму мен білім беру

процесінің ең жоғары құндылығы және мақсаты болып табылады; адамның мәдениетпен объективті байланысын құндылықтар жүйесі ретінде анықтайтын мәдени тәсіл; жеке тұлғаға бағдарлауды мақсат, субъект, нәтиже және оның қалыптасу процесінің тиімділігінің басты өлшемі ретінде бекітетін жеке көзқарас; көп мәдениетті тұлғаны тұтас және жүйелі түсінуді және оның көпэтносты білім беру кеңістігі жағдайында қалыптасу процесін мақсатынан нәтижеге дейінгі жүйе ретінде қарастыруды көздейтін жүйелі іс-әрекет тәсілі.

Зерттеу өзгергіштік, полилигвизм және күрделілік қағидаттарына негізделген. Көпэтносты білім беру кеңістігі жағдайында көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру негізі ретінде адамгершілік құндылықтарды қолданудың теориялық негіздері тұлғаға бағытталған білім беру теориялары, субъект-субъектілік қатынастар, жеке тәрбиенің аксиологиялық тұжырымдамасы болып табылады. Модель құрылымы мақсатты, мазмұнды, ұйымдастырушылық-процедуралық, диагностикалық және тиімді компоненттермен ұсынылған.

Жобаны іске асыру шеңберінде көпэтникалық өңірдің білім беру кеңістігі жағдайында көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың негізі ретінде адамгершілік құндылықтарды қолдану моделінің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін педагогикалық жағдайлар анықталды және сыналды. Мұндай шарттарға: жалпы білім беру мазмұнының аксиологиялық қанықтылығы; өңірдің көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуетін пайдалану; көпэтникалық білім беру кеңістігі жағдайында көпмәдениетті тұлғаның қалыптасуын педагогикалық сүйемелдеу жатады. Бірінші педагогикалық шарт-жалпы білім беру мазмұнын аксиологиялық қанықтыру.

Көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуетін пайдалану мәдениетаралық өзара іс-қимыл процесінде көпмәдениетті тұлға бетпе-бет келетін өмірлік жағдайлар мен қайшылықтарды, проблемаларды, мәселелерді, жанжалдарды еңсеру және кеңейтуден тұрады. Халықтардың этникалық мәдениетінде (фольклор, философиялық ойлар, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар) көрініс тапқан адамдардың адамгершілік өмірі мазмұнының сәйкессіздігін білім беру процесінің негізгі мазмұнды объектісі ретінде қарастырған жөн.

Исламтанулық зерттеулер конфессияаралық және конфессияішілік қатынастар құру үшін де басымдыққа ие болуда, Ислам философиялық мұрасы қайта жаңғыртылуда, мәтіндер зерделенуде. Осы саладағы танымал қазақстандық ғалымдар исламдық бірегейлік, исламдық дәстүр мәселелерін, ханафиттік мазхабтың толерантты исламдық сананы қалыптастырудағы рөлін зерттейді. Ғылыми нәтижелер іс жүзінде тексерілген, олардың көпшілігі әлеуметтанулық зерттеу, аналитикалық әлеуметтанулық түсіндіру және халықаралық тәжірибені зерттеу нәтижесінде алынған. Сонымен, мысалы, 2018-2020 жылдары саясаттану ғылымдарының докторы, профессор А.Х.Бижанов және философия ғылымдарының докторы, профессор С.Е.Нұрмұратова «Қоғамдық сананы жаңғырту міндеттері аясында қазақстандық бірегейлікті қалыптастыру» ғылыми бағдарламасы гуманитарлық ғылымдағы серпінді жоба болып табылады, өйткені оның теориялық және практикалық нәтижелері

азаматтық 99 басымдықтың философиялық ангажементі үшін интегралды және инновациялық болып табылады [8].

Нәтижелер мен пікірталас. Көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуеті жеке тұлғаға тәрбиелік ықпал етуге мүмкіндік беретін құралдардың (құндылықтық, мазмұндық, әдістемелік) жиынтығын білдіреді. Құндылық-педагогикалық құралдар адам мен адамзат қоғамдастығының рухани құндылықтары, адамның адамгершілігі, оның моральдық қасиеттері, қарым-қатынасы мен мінез-құлқы, адамдардың қарым-қатынасы және олардың арасындағы қатынастар туралы идеяларға енеді. Мазмұнды педагогикалық құралдар білімді адамның құндылығы мен танымдық қызметі ретінде түсіндіруде, адамды тәрбиелеу мен оқытудың мақсаттары мен мазмұнына қатысты ұсынымдарда ұсынылған. Көпэтникалық білім беру кеңістігінің этномәдени әлеуетінің әдістемелік компоненттері көпмәдениетті тұлғаны тәрбиелеу және оқыту бойынша ұсынымдардан тұрады. *Үшінші шарт* – көпэтносты білім беру кеңістігі жағдайында көпмәдениетті тұлғаның қалыптасуын педагогикалық сүйемелдеу. Көпэтникалық білім беру кеңістігі жағдайында көпмәдениетті тұлғаның қалыптасуын педагогикалық сүйемелдеу дегеніміз – бір-бірімен және қоғаммен өзара әрекеттесуге қатысатын адамдардың қарым-қатынасын үйлестіру мақсатында көпэтникалық қоғам жағдайында мұғалім мен оқушының циклдік тікелей және жанама өзара әрекеті [9].

Бұл жағдайда сүйемелдеуді субъектіге дамудың бағдарлы өрісін қалыптастыруға көмектесу ретінде түсіндіруге болады, ол өзі жауапты болатын іс-әрекеттер үшін жауап береді. Бұл жағдайда педагогикалық қолдаудың міндеттері:

- мектеп оқушыларының этникалық топтар, олардың тарихы мен мәдениеті, этникалық мәдениеттің даму факторлары мен шарттары, этникалық топтар мен мәдениеттердің өзара байланысы, этникалық мәдениеттің орыс және әлемдік мәдениетке әсері, жеке тұлғаның әлеуметтік-мәдени тәжірибесін қалыптастырудағы этникалық мәдениеттің рөлі туралы білімдерін қалыптастыру;
- оқушылардың этномәдени ерекшеліктерін диагностикалау;
- балаға тұлғаның этномәдени даралығын дамытудың өзекті міндеттерін шешуге көмектесу (жәрдемдесу);
- оқушылардың кең әлеуметтік-конфессиялық және этносаралық байланыстарын жандандыру, олардың өзара түсіністік пен өзара сыйластық дағдыларын дамыту;
- этносаралық және мәдениетаралық өзара іс-қимыл проблемаларын алдын алу, этнотолерантты мінез-құлықты қалыптастыру;
- мәдениетаралық өзара іс-қимылды оңтайландыру мақсатында оқушыларды, педагогтарды, ата-аналарды белсенді этномәдени шығармашылық қызметке қосу;
- көп мәдениетті тұлғаны қалыптастыру процесінде білім беру процесі субъектілерінің өзара іс-қимылын оңтайландыру [10].

Студенттердің мәдениаралық қарым-қатынас дағдыларын оқыту және жетілдіру белгілі бір дәрежеде университеттердің қазіргі экономикалық жағдайларға бейімделу дәрежесін және қоғамның таланттарға деген қажеттіліктерін жақсы қанағаттандыратындығын көрсетеді, бұл колледждер мен университеттердің күшін өлшеу үшін маңызды көрсеткіштердің бірі болып табылады [11].

Осылайша, адамгершілік құндылықтар жүйесі жеке тұлғаны теріс факторлардың әсеріне қарсы тұруға, жоғары адамгершілік тұлғааралық қатынастарды құруға, көп этникалық кеңістіктегі өнімді өзара әрекеттесу жолдарын анықтауға мүмкіндік береді.

Қорытынды. Сонымен, біз қарастырып отырған толеранттылық мәселесін де адамзат қоғамы эволюциясындағы аксиологиялық құндылық ретінде тұжырымдаймыз. Ол бүгінгі таңда маңызды әрі тәрбиелік мәні зор тақырып екені сөзсіз. Оның маңыздылығын сараласақ, жалпы адамзат бойында төзімділікті қалыптастыру, төзімділікті қоғам өмірінің барлық саласында қолдану, діни төзімділікті, сонымен қатар жат пиғылды түрлі бағыттар мен олардың өкілдерінің психологиялық тұрғыдағы төзімсіздіктерін ұғыну, әлемдік діндердің өзара ынтымақтастығы мен келісімін бағдарлау, гендерлік төзімділік мәселелерінің ауанын түйсіну, ер мен әйел арасындағы өзара теңдік пен сыйластықтың қазіргі таңдағы көріністерін саралау, ұлттық әдет-ғұрып тұрғысынан қарастыру, ұлттық және нәсілдік толеранттылықтың саяси-әлеуметтік негіздерін басшылыққа алу, саяси төзімділік пен мемлекетаралық қатынастардағы төзімділіктің өзіндік ерекшеліктерін түйсіну және жүзеге асыру [12].

Білім беру ұйымының көпмәдениетті социумындағы бастауыш сынып оқушыларына рухани-адамгершілік тәрбие беру процесінің табыстылығы педагогикалық жағдайлардың кешенін қамтамасыз етеді:

- Қазақстан халықтарының тарихи мұрасын, отбасылық дәстүрлерді рухани-адамгершілік құндылықтар жүйесінде тұлғаның өзін-өзі анықтауына ықпал ететін тиімді құрал ретінде пайдалану;
- білім беру бағдарламаларын рухани-адамгершілік мазмұнмен байыту;
- рухани-адамгершілік құндылықтарды меңгеру мен қабылдау мақсатындағы ситуациялық тапсырмаларды шешу;
- оқу-тәрбие үдерісінде өзіне және басқаларға деген қарым-қатынасты түйсіну және оны қамтамасыз ету үшін тұлғаның рухани-адамгершілік белсенділік қасиеттерін арттыруға бағытталған әдістерді қолдану;
- көпмәдениетті, көпұлтты қоғамда рухани-адамгершілік мінез-құлықты қалыптастыратын дамытушы білім беру ортасын ұйымдастыру: «біздің бастауларымыз» бағдарламасы бойынша түрлі сабақтар өткізу, қала немесе өңірлерге экскурсиялар ұйымдастыру, жобалар жасау секілді т.б. түрлі бағытта ұйымдастырылатын іс-шаралар, байқаулар мен фестивальдарға қатысу;
- нақты өлшемдерді, рухани-адамгершілік тәрбиенің қалыптасу көрсеткіштері мен деңгейлерін пайдалану негізінде қызмет нәтижелерінің мониторингі.

Екі мектептің базасындағы тәжірибелік-эксперименттік жұмыстың басты практикалық нәтижесі оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің қалыптасуы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- [1] Назарбаев Н. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері: Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2018.
- [2] Гукаленко О.В. Поликультурное образование – новая педагогическая парадигма: Понятийный аппарат педагогики и образования // Коллективная монография. – Екатеринбург: УМЦ УПИ, 2019.
- [3] Гукаленко О.В. Поликультурное образование как педагогическая парадигма и социокультурная практика: Монография. – М.: ИИДСиВ РАО, 2019.
- [4] Чининов И.В. Рец. на: John W. Traphagan. Science, Culture and the Search for Life on Other Worlds. Cham. Springer, 2016. 161 P. /Ethnographic review. – 2019. – № 6. DOI: 10.31857/S086954150007777-4.
- [5] Kuzdeubayeva A.B., Zhakaeva S.A., Sopbekov S.O. Some pedagogical aspects of education of the individual with the instilling of national values into spiritual and moral values // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2021. – № 4 (121). – 105–117 бб.
- [6] Turgunov Y., Abdimomynov Y.B., Smanov B., Shakhanova R., Naimanbaev A., Kenan Koch. The Problem of Elimination of Illiteracy By Writing Textbooks In The Steppe. Esta revista fue editada en formato digital por el personal de la Oficina de Publicaciones Científicas de la Facultad Experimental de Ciencias, Universidad del Zulia. Maracaibo – Venezuela. Opción, Año 35, No. 88 (2019): Page 543-566. ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385.
- [7] Приходько В.Е. Формирование личности в младшем школьном возрасте: Монография / В.Е. Приходько. – М.: Перо, 2019. – 153 с.
- [8] Журинов М.Ж. Қоғамдық сананы жаңғырту міндеттері аясындағы қазақстандық бірегейлікті қалыптастыру: 2 кітап. – Алматы: ИФПР КН МОН РК, 2019. – 460 б.
- [9] Abdimomynov Y., Abdikadyrova T., Smanov B., Sarsembayeva M., Shormakova S. Problems of Humanism in M. Auezov's. Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, Vol. 11, No. 5, 2019. Received: 1М.Ж8 Mar 2019/Accepted: 17 Apr 2019. Page 401-408.
- [10] Серикова Л.А. Модель формирования поликультурной личности в образовательном пространстве полиэтнического региона / Л.А.Серикова, С.Н. Горшенина // Педагогическое образование: традиции и инновации: Сб. науч. статей / отв. ред. Т.Н.Петрова; Чуваш. гос. пед. ун-т. – Чебоксары, 2018. – С.193-198.
- [11] Cao Ran, L.Sarsenbayeva The importance ofcultivation of cross-cultural communication skills of students in the context of multiculturalism // Pedagogy-Psychology of KazNPU. – 2021. – № 3(48). – P.99-104.
- [12] Абдрасилов Т.Қ., Тулеев М.Т. Толеранттылық түсінігі // Молодой ученый. – 2018. – № 5.1 (191.1).

References

- [1] Nazarbaev N. Tortinshi onerkasiptik revolyuciya zhagdajyndagy damudyn zhana mumkindikteri: Kazakstan halkyna Zholdauy. – Astana, 2018.
- [2] Gukalenko O.V. Polikul'turnoe obrazovanie – novaya pedagogicheskaya paradigma: Ponyatijnyj apparat pedagogiki i obrazovaniya // Kollektivnaya monografiya. – Ekaterinburg: UMC UPI, 2019.
- [3] Gukalenko O.V. Polikul'turnoe obrazovanie kak pedagogicheskaya paradigma i sociokul'turnaya praktika: Monografiya. – M.: IIDSiV RAO, 2019.
- [4] Chininov I.V. Rec. na: John W. Traphagan. Science, Culture and the Search for Life on Other Worlds. Cham. Springer, 2016. 161 P. / Ethnographic review. – 2019. – № 6. DOI: 10.31857/S086954150007777-4.

[5] Kuzdeubayeva A.B., Zhakaeva S.A., Sopbekov S.O. Some pedagogical aspects of education of the individual with the instilling of national values into spiritual and moral values // Yasaui universitetiniñ habarshysy. – 2021. – № 4 (121). – 105–117 bb.

[6] Turgunov Y., Abdimomynov Y.B., Smanov B., Shakhanova R., Naimanbaev A., Kenan Koch. The Problem of Elimination of Illiteracy By Writing Textbooks In The Steppe. Esta revista fue editada en formato digital por el personal de la Oficina de Publicaciones Científicas de la Facultad Experimental de Ciencias, Universidad del Zulia. Maracaibo – Venezuela. Opción, Año 35, No. 88 (2019): Page 543-566. ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385.

[7] Prihod'ko V.E. Formirovanie lichnosti v mladshem shkol'nom vozraste: Monografiya / V.E. Prihod'ko. – M.: Pero, 2019. – 153 s.

[8] Zhurinov M.Zh. Kogamdyk sanany zhangyrtu mindetteri ayasyndagy kazakstandyk biregejlikti kalypastyru: 2 kitap. – Almaty: IFPR KN MON RK, 2019. – 460 b.

[9] Abdimomynov Y., Abdikadyrova T., Smanov B., Sarsembaeva M., Shormakova S. Problems of Humanism in M. Auezov's. Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems, Vol. 11, No. 5, 2019. Received: 1M.ZH8 Mar 2019/Accepted: 17 Apr 2019. Page 401-408.

[10] Serikova L.A. Model' formirovaniya polikul'turnoj lichnosti v obrazovatel'nom prostranstve polietnicheskogo regiona / L.A.Serikova, S.N. Gorshenina // Pedagogicheskoe obrazovanie: tradicii i innovacii: Sb. nauch. statej / otv. red. T.N.Petrova; CHuvash. gos. ped. un-t. – Cheboksary, 2018. – S.193-198.

[11] Cao Ran, L.Sarsenbayeva The importance ofcultivation of cross-cultural communication skills of students in the context of multiculturalism // Pedagogy-Psychology of KazNPU. – 2021. – № 3(48). – P.99-104.

[12] Abdrasilov T.K., Tuleev M.T. Toleranttylyk tusinigi // Molodoj uchenyj. – 2018. – № 5.1 (191.1).

Нравственные ценности как основа формирования поликультурной личности

А.Б.Куздеубаева¹, Т.К.Мустапаева¹, А.Ж.Тобагабылова¹

*¹Международный казахско-турецкий университет
имени Ходжи Ахмеда Ясави (Казахстан, Туркестан)*

Аннотация

В статье нравственные ценности рассматриваются как основы, определяющие эффективные методы в формировании поликультурной личности. Также рассматриваются педагогические условия реализации модели формирования поликультурной личности в условиях полиэтнического образовательного пространства на основе нравственных ценностей, обосновывается актуальность вопросов духовно-нравственного воспитания в современной школе. Целью исследования является выявление социально-педагогических условий духовно-нравственного воспитания современных обучающихся с учетом специфики поликультурной образовательной среды. На основе междисциплинарного анализа трудов отечественных ученых по данной проблематике рассмотрено содержание понятий таких как «духовно-нравственное воспитание», «образовательная среда», «поликультурная среда», «региональная культурно-образовательная среда». Авторами классифицированы структурные компоненты, определены показатели, а также описаны уровни формирования у учащихся духовно-нравственной воспитанности. Единство казахстанского общества определяется общими для разных поколений традициями и духовно-нравственными ценностями. Образование является одним из основных показателей развития общества.

Ключевые слова: поликультурная личность; многонациональное образовательное пространство; нравственные ценности; духовно-нравственное воспитание; поликультурная среда; формирование.

Moral values as the basis for the formation of a multicultural personality

A.Kuzdeubayeva¹, T.Mustapaeva¹, A.Tobagabylova¹

*¹Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
(Kazakhstan, Turkestan)*

Abstract

In the article, moral values are considered as the foundations that determine effective methods in the formation of a multicultural personality. The pedagogical conditions for the implementation of the model of the formation of a multicultural personality in a multiethnic educational space based on moral values are also considered, the relevance of the issues of spiritual and moral education in a modern school is substantiated. The purpose of the study is to identify the socio-pedagogical conditions of spiritual and moral education of modern students, taking into account the specifics of the multicultural educational environment. Based on the interdisciplinary analysis of the works of domestic scientists on this issue, the content of concepts such as “spiritual and moral education”, “educational environment”, “multicultural environment”, “regional cultural and educational environment” is considered. The authors classified the structural components, determined the indicators, and also described the levels of formation of students' spiritual and moral education. The unity of Kazakhstan's society is determined by traditions and spiritual and moral values common to different generations. Education is one of the main indicators of the development of society.

Keywords: multicultural personality; multinational educational space; moral values; spiritual and moral education; multicultural environment; forming.

Редакцияға қабылданды: 27.09.2021